

УДК 81'373.612.2:81'255.4

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ М. ЗУЗАКА «КРАДІЙКА КНИЖОК»**Х. В. Виксюк, Ю. С. Стахмич**

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
e-mail: vyksiuk.1973@gmail.com, julia.stakhmych@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню особливостей відтворення метафор в українському перекладі роману М. Зузака «Крадійка книжок». Описано та систематизовано існуючі підходи до класифікації метафор. Проаналізовано типи метафор у досліджуваному художньому творі. Схарактеризовано способи перекладу метафор. Досліджено особливості перекладу метафор з англійської мови на українську.

***Ключові слова:** метафора, переклад, способи перекладу, типи метафор, стилістичні засоби.*

Метафори відіграють важливу роль у художніх творах, які багаті на специфічні для культури певної мови конотації, що можуть ускладнювати процес перекладу. На сучасному етапі розвитку перекладознавства багато дослідників, зокрема Н. Арутюнова, В. Виноградов, І. Гальперін, В. Кухаренко, П. Ньюмарк, В. Петров [1; 2; 3; 6; 7; 9], досліджують типи, функціонування метафор та способи їхнього перекладу. Проте на сьогоднішній день малодослідженими є способи перекладу метафор з англійської мови на українську, зокрема у романі М. Зузака «Крадійка книжок». Саме це визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості використання метафор у романі Маркуса Зузака «Крадійка книжок» та виявити специфіку їхнього перекладу з англійської мови на українську. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**: дослідити поняття метафори; систематизувати існуючі підходи до класифікації метафор; проаналізувати типи метафор у романі М. Зузака «Крадійка книжок»; схарактеризувати способи перекладу метафор; описати особливості відтворення метафор з англійської мови на українську. Матеріалом дослідження є роман М. Зузака «Крадійка книжок» [10] та його переклад українською мовою Н. Гоїн [5], з яких методом суцільної вибірки було відібрано 101 речення з метафорами та їхні переклади.

Різномасштабність поняття метафор зумовлює багатовекторність їхнього тлумачення. Як показує етимологія слова, метафора означає перенесення будь-якої якості від одного об'єкта до іншого [3, с. 204]. Метафори розглядають як лексико-стилістичні засоби, які ґрунтуються на принципах перенесення лексичного значення слова або словосполучен-

ня [7, с. 12]. Російський літературознавець та лінгвіст В. Виноградов вважає, що метафора називає предмет, що має вже «ім'я», новим словом, яке може закріпитись за ним назавжди [2, с. 3-14]. Метафори характеризують як процес, за допомогою якого один предмет описується у термінах, які спочатку були призначені для опису інших речей [6, с. 196-219]. Н. Арутюнова визначає метафору як спосіб індивідуалізувати конкретний предмет або явище та передати його неповторність, відносячи його до класу, якому він не належить [1, с. 5-59].

Метафори класифікують за різними критеріями, а саме за семантикою (І. Гальперін) [3], за ступенем складності перекладу та за структурою (Л. Єфімов) [4].

Зі стилістичної точки зору роман М. Зузака «Крадійка книжок» [10] привертає увагу використанням значної кількості метафор, особливо при змалюванні думок, емоцій. Смерть як оповідач відображає суть твору. У романі автор використовує метафору як мовний засіб, що відразу зацікавлює читача. Виходить, що і Смерть може розповідати, плакати і ділитись спогадами.

За особливостями семантики, І. Гальперін поділяє метафори, що відносяться до адресата, на банальні (або мертві) і справжні (або оригінальні) [3, с. 204]. Ми виявили, що у романі М. Зузака «Крадійка книжок» найбільшу кількість становили оригінальні метафори. Особливою рисою оригінальних метафор є те, що вони не зафіксовані у словниках. Наприклад:

The Dream Carrier simmered in her hands [10, с. 235]. – «Носій снів» плавився у її руках [5, с. 267].

There is death. Making his way through all of it [10, с. 212]. – **Смерть. Пронизується крізь усе це** [5, с. 238].

She opened the book, and again, the words found their way upon all those present in the shelter [10, с. 299]. – *Вона розгорнула книжку, і слова знову заволоділи людьми, які перебували в підвалі* [5, с. 337].

Perhaps it was the breeze of the Third Reich, gathering even greater strength [10, с. 71]. – *Можливо, це був подих Третього Рейху, що накопичував ще більшу силу* [5, с. 82].

Оригінальні метафори створюються у мові через уяву автора. Вони звучать свіжо і виразно, несподівано і непередбачено.

У романі менш частотними є мертві метафори, які фіксуються у словниках. Вони часто звучать як кліше. Наприклад:

Years had passed, but I recognized her [10, с. 81]. – **Минуло багато років, та я впізнав її** [5, с. 94].

The words trotted out, involuntarily [10, с. 11]. – **Слова вилетіли самі, мимовільно** [5, с. 12].

Days passed. Weeks took over [10, с. 59]. – **Минали дні. Переходили в тижні** [5, с. 57].

Залежно від ступеня складності перекладу Л. Єфімов поділяє метафори на номінативні, когнітивні та образні (або художні) [4, с. 12-24]. У романі найбільшу кількість становлять образні метафори (55%), менш частотними є когнітивні метафори (42%) і найменш частотними – номінативні метафори (3%).

Номінативні метафори не несуть жодної стилістичної інформації. Вони призначені для того, щоб називати нові предмети або явища дійсного світу. Номінативні метафори є виключно технічними засобами номінації, коли нові поняття називаються за допомогою усталеної лексики. Наприклад:

*The heat was still strong enough to warm her when she stood at **the foot of the ash heap*** [10, с. 81]. – *Жар досі нагрівав і грів дівчинку, яка стояла біля **підніжжя попільної купи*** [5, с. 94].

Years had passed, but I recognized her [10, с. 11]. – *Минуло багато років, та я впізнав її* [5, с. 12].

Коли об'єкт набуває якості, яка є типовою для іншого об'єкта, формується когнітивна метафора:

A single hour can consist of thousands of different colors [10, с. 8]. – *Навіть одна година може вмістити в собі тисячі різні кольорів* [5, с. 8].

*I studied the blinding, white-snow **sky who stood at the window of the moving train*** [10, с. 10]. – *Я уважно роздивився сліпуче сніжно-біле **небо, яке пропливало у вікнах поїзда, що вже рушив*** [5, с. 10].

Curiosity got the better of me [10, с. 10]. – *Допитливість заволодила мною* [5, с. 10].

Smoke was leaking from both its lungs [10, с. 11]. – *Дим струменів із обох його легень* [5, с. 11].

*When it crashed, three **deep gashes were made in the earth*** [10, с. 11]. – *Розбиваючись, він залишив **на землі три глибокі рани*** [5, с. 11].

Будучи джерелом лексичної багатозначності, когнітивні метафори не володіють великою стилістичною цінністю. Найбільш експресивний вид метафори – образна метафора [4]. Образні метафори є яскравими, живописними та поетичними:

*I witness the ones who are left behind, **crumbling among the jigsaw puzzle of realization, despair, and surprise*** [10, с. 8]. – *Я бачу, як вони **падають під тягарем загадок усвідомлення, відчаю і подиву*** [5, с. 9].

*I watched **their [aircrafts] stomachs open and the bombs drop casually out*** [10, с. 335]. – *Я дивився, як **розтулялись їхні животи** і звідти небало вилітали бомби* [5, с. 376].

*The clouds would **bake*** [10, с. 335]. – *Зовсім скоро хмари **закиплять*** [5, с. 377].

За структурою (або залежно від складності створеного образу) Л. Єфімов поділяє метафори на прості (або елементарні) і стійкі (або усталені) [4, с. 19-24]. Прості метафори складаються з одного слова або словосполучення, що виражає нероздільне поняття:

A gang of tears trudged from her eyes as she held on and refused to go inside [10, с. 21]. – **З очей лилися струмки сліз, а вона трималася за хвіртку і відмовлялася заходити на подвір'я** [5, с. 23].

A necklace of sweat had formed around her throat [10, с. 83]. – **Крпельки поту намистом проступили на шиї** [5, с. 95].

Стійкі метафори з'являються у тих випадках, коли слово впливає на інші слова речення або абзацу і реалізує їхні метафоричні значення:

*Liesel Meminger walked gingerly inside. Hans Hubermann had her by one hand. Her **small suitcase had her by the other*** [10, с. 21]. – **Вреути Лізель боязко зайшла в будинок. Ганс Губерманн тримав її за одну руку. За другу її тримала маленька валіза** [5, с. 23].

On the contrary, it was pride that more resembled that small pool of felt something in her stomach [10, с. 56]. – **Навпаки, той вип відчуттів, що крутився в животі, більше скидався на гордість** [5, с. 66].

Стійкі метафори являють собою послідовність простих метафор, більшість з яких є когнітивними. Цей ланцюжок простих метафор розкриває своє перше значення, тобто початкову метафору.

Необхідною умовою перекладу метафор є відтворення їхнього смислу, а не значення. Для адекватного відтворення метафорики перекладач повинен осмислити асоціативний зміст лексичної одиниці та відтворити засобами мови перекладу метафоричне висловлювання, уникаючи помилкових зв'язків значення та неправильних асоціацій, що виникають при суб'єктивному тлумаченні поняття, вираженого метафорою. На думку П. Ньюмарка [9, с. 112], у перекладі можна змінити метафори, якщо вони мають традиційні відповідники у мові перекладу або коли метафори, використані у тексті оригіналу, є досить незрозумілими і їхнє збереження у мові перекладу може бути недоречним.

На нашу думку, найбільш вичерпними є способи перекладу метафор, запропоновані П. Ньюмарком [9, с. 120], до яких належать: 1) збереження метафори у перекладі; 2) заміна образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови перекладу; 3) відтворення метафор за допомогою образного порівняння; 4) переклад метафор за допомогою образного порівняння (або, інколи, метафори) з тлумаченням значення; 5) відтворення семантики метафор описово; 6) пропущення метафори, якщо вона є надлишковою; 7) збереження метафор з конкретизацією значення з метою підсилити образ. Усі згадані способи зустрічаються у перекладі роману М. Зузака «Крадійка книжок» [5], виконаного Н. Гоїн.

У випадку збереження метафор у мові перекладу дослівний переклад англійських метафор засобами української мови відповідає вимогам для створення еквівалентного й адекватного українського перекладу художнього твору. Наприклад:

A color will be perched on my shoulder [10, с. 7]. – **На моєму плечі влаштується якийсь колір** [5, с. 8].

Trees wore blankets of ice [10, с. 9]. – *Дерева були вкриті сніговими покривалами* [5, с. 10].

У перекладі роману є приклади заміни у метафорі образу англійської мови стандартним образом української мови, який не суперечить українській культурі:

Day merges through a multitude of shades and intonations, with each passing [10, с. 7]. – *Кожної секунди день пронизують міради відтінків та інтонацій* [5, с. 8].

A single hour can consist of thousands of different colors [10, с. 8]. – *Навіть одна година може вмістити в собі тисячі різні кольорів* [5, с. 8].

I studied the blinding, white-snow sky who stood at the window of the moving train [10, с. 10]. – *Я уважно роздивився сліпуче сніжно-біле небо, яке пропливало у вікнах потяга, що вже рушив* [5, с. 10].

Н. Гоїн відтворила метафори за допомогою слів-еквівалентів, що мають значення, яке хотів передати автор. Вона використала явище синонімії. Замість точних перекладів *day merges* – *день поглинає*; *hour can consist of colors* – *година складається з кольорів*; *sky who stood at the window* – *небо, яке стояло за вікном*, Н. Гоїн обирає лексеми, які не суперечать оригіналу.

В українському перекладі роману спостерігаємо відтворення метафор за допомогою образного порівняння зі збереженням образу, проте з можливою зміною експресії. Наприклад:

There is murky snow spread out like carpet [10, с. 22]. – *Темний сніг простелився, як килим* [5, с. 22].

Their metallic eyes clashed like tin cans in the kitchen [10, с. 71]. – *Їхні металеві очі зіттовхнулись, як дві бляшанки* [5, с. 82].

A scream will dribble down the air [10, с. 7]. – *Крик розсиплеться у повітрі дрібними бризками* [5, с. 8].

My one saving grace is distraction. It keeps me sane [10, с. 9]. – *Мене рятує лише відволікання. Це допомагає мені не з'їхати з глузду* [5, с. 8].

У наведених реченнях яскравим прикладом є образне порівняння, яке доповнює метафору. У перших двох реченнях образне порівняння експліцитне. При перекладі третього речення Н. Гоїн використала для доповнення метафори образне порівняння *крик розсипався дрібними бризками*, хоча оригінал не містить такого порівняння, тому метафора набула більшої експресії в українському перекладі. В останньому реченні метафора стає більш експресивною через імпліцитне порівняння. У перекладі *відволікання рятує і допомагає*, що вказує на те, що воно неначе допомога для Смерті.

Описове відтворення семантики метафор застосовано Н. Гоїн, оскільки англійська метафора нечітка. Тому її збереження у перекладі є недоречним, хоча певні аспекти настанови висловлювання можуть втратитися. Наприклад:

Curiosity got the better of me [10, с. 10]. – *Допитливість заволоділа мною* [5, с. 10].

She was a Jew feeder without a question in the world on a man's first night in Molching [10, с. 356]. – *Вона без зайвих запитань нагодувала єврея, коли він вперше прибув до Молькінга* [5, с. 401].

У наведених вище прикладах описово передано суть метафор. Н. Гоїн подає їх в такій формі, яка притаманна українській мові, тому вони звучать природно під час читання.

Яскравим прикладом пропущення метафори є нижче наведені речення, у яких в оригіналі присутні метафори, але в українському перекладі вони не збережені і перекладені як звичайні висловлювання:

She was a Jew feeder without a question in the world on a man's first night in Molching [10, с. 356]. – *Вона без зайвих запитань нагодувала єврея, коли він вперше прибув до Молькінга* [5, с. 401].

На нашу думку, Н. Гоїн зробила адекватний переклад і покращила його, змінюючи оригінал, щоб зробити його більш зрозумілим для українського читача.

У перекладі Н. Гоїн зустрічаємо випадки збереження метафор з конкретизацією значення, з метою підсилити образ. Наприклад:

The cherries of blood had grown into plums [10, с. 317]. – *Криваві вишині перетворились на сливи* [5, с. 355].

Papa's lungs were full of sky [10, с. 294]. – *Татові легені наповнились небом* [5, с. 333].

The words were thrown at the steps and Liesel could feel the slush of anger, stirring hotly in her stomach [10, с. 78]. – *Слова полетіли на східці, і Лізель відчула, як у животі гаряче завирувала калюжа гніву* [5, с. 80].

Збережені метафори у перекладі підсилюють речення і стають експресивнішими під час конкретизації значення. Буквальний переклад відтворює те емоційне забарвлення, яке хотів донести автор книги через своїх героїв.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Метафори дають можливість проаналізувати «внутрішні» збагачення англійської мови. За рахунок художніх засобів, що пов'язані з поліваріантністю та функціональністю мови, метафори не тільки збагачують словниковий склад англійської мови новими одиницями, але й сприяють формуванню у романі М. Зузака «Крадійка книжок» емоційно-забарвленого сюжету. Метафори у досліджуваному творі відзначаються типологічною різноманітністю, а також структурною та семантичною неоднорідністю.

Дослідження відтворення метафор в українському перекладі роману М. Зузака «Крадійка книжок» продемонструвало важливість урахування у процесі перекладу контекстного оточення метафор, підтексту, стилістичних прийомів, загального концепту твору. Ігнорування зазначених аспектів призводить до втрат і дисбалансу різних типів інформації, закладеної автором твору.

Дослідження способів перекладу метафор, які застосувала Н. Гоїн, показало, що переклад роману з англійської мови на українську є комунікативно та функціонально адекватним.

Перспективи дослідження полягають у більш комплексному вивченні інших стилістичних засобів виразності у романі М. Зузака «Крадійка книжок» та специфіки їхнього перекладу з англійської мови на українську.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова. – М.: Астрель, 1992. – 512 с.
2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи / В.В. Виноградов. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 250 с.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 459 с.
4. Єфімов Л.П. Стилистика англійської мови: дискурсивний аналіз / Л.П. Єфімов, О.А. Яснецька. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 240 с.
5. Зюзак М. Крадійка книжок / Маркус Зюзак; пер. з англ. Н. Гоїн. – К.: KM Publishing, 2015. – 416 с.
6. Петров В.В. Научные метафоры: природа и механизм функционирования / В.В. Петров. – М.: Наука, 2000. – 288 с.
7. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1979. – 327 с.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Прогресс, 1990. – 256 с.
9. Newmark P. A Textbook of Translation / Peter Newmark. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. – 292 p.
10. Zusak M. The Book Thief / Markus Zuzak. – New York: Alfred A. Knopf, 2006. – 552 p.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Денисовою С. П. (м. Київ)

PECULIARITIES OF RENDERING METAPHORS IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL “THE BOOK THIEF” BY M. ZUZAK

Kh. V. Vyksiuk, Yu. S. Stakhmych

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
15 Karpatska St., Ivano-Frankivsk, 76019,
e-mail: vyksiuk.1973@gmail.com, julia.stakhmych@gmail.com*

The article deals with the investigation of the peculiarities of rendering metaphors in the Ukrainian translation of the novel “The Book Thief” by M. Zusak. The existing approaches to the classification of metaphors have been described and systematized. The types of metaphors used in the novel under investigation have been analyzed. The methods of metaphor translation have been characterized. The peculiarities of translating metaphors from English into Ukrainian have been studied.

Key words: *metaphor, translation, translation methods, types of metaphors, stylistic devices.*